

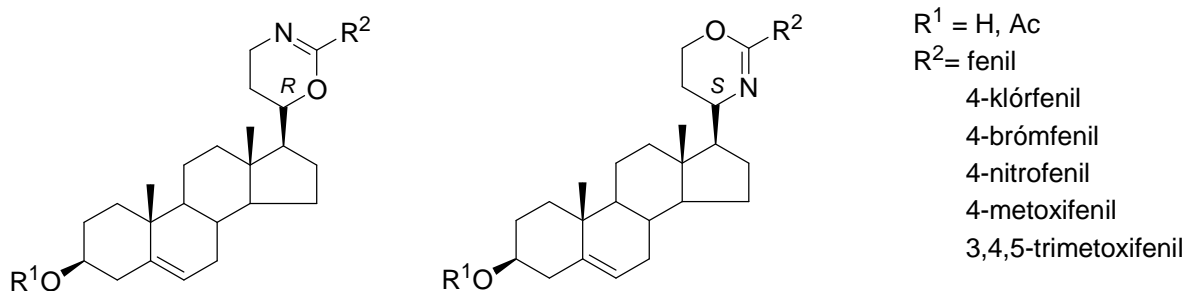
Szakmai beszámoló a K49366 sz. OTKA pályázatról

Munkánk során O-, N- és P-tartalmú heterociklusos szteroidszármazékokat állítottunk elő.

I. 17-exo-heterociklusos vegyületek szintézise

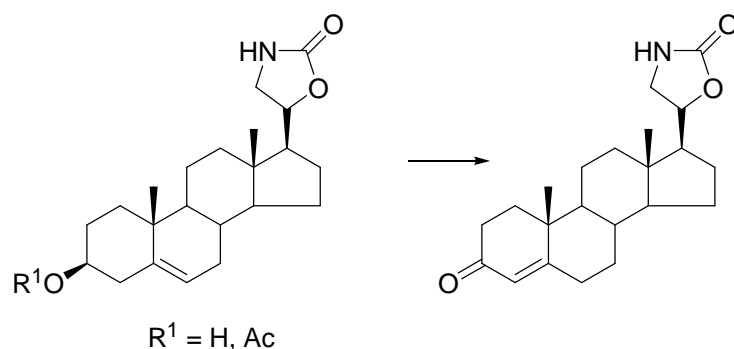
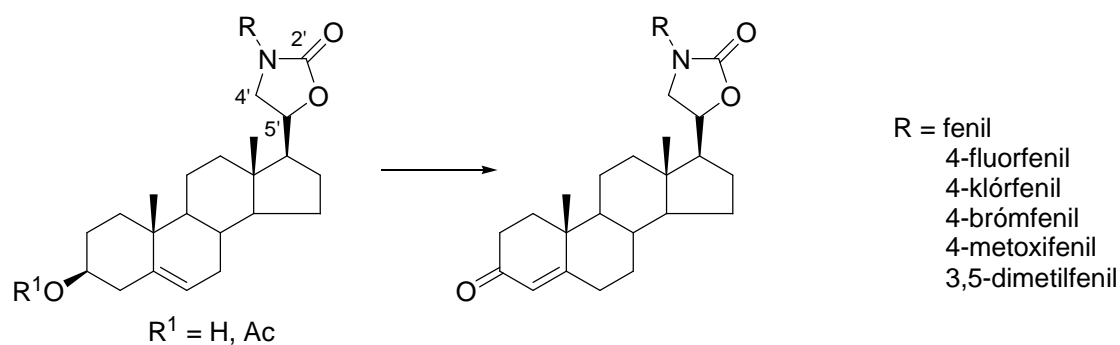
A 17 α -hidroxiláz-C17,20-liáz (P45017 α) az androgén bioszintézis kulcsenzime, amely a 21 szénatomos szteroidok esetén mind a 17 α -hidroxilezést, mind pedig a C17–C20 kötés hasítását katalizálja. Ezen enzim gátlása az androgének szintézisét korai fázisban gátolja, így a prosztatatarák kezelésében hasznos lehet.

Az (*R*)-3 β -acetoxi-21-hidroxi-5-pregnén-20-ol 22-es, primer hidroxilcsoportját szelektíven funkcionálisztuk. Ezen gyűrűzárásra alkalmas vegyületeket a megfelelő módon szubsztituált benzaldehidekkel továbbalakítva előállítottuk a 17 β -*N*-fenil-, illetve 4-klór-, 4-bróm-, 4-nitro, 4-metoxi-, 3,4,5-trimetoxi-*N*-fenil-tetrahidrooxazin-2'-on szteroidokat. A 20*S* sorozatba történő áttérést a 20-hidroxi-származék Mitsunobu-reakciójával oldottuk meg. Ezen konfigurációjú sorban is szintetizáltuk az előzőekben részletezett heterociklusokat. Biológiai hatásvizsgálatra az előállított új vegyületek 3-hidroxi származékai kerültek. Kollégáink a C_{17,20}-liáz aktivitást és annak gátlását határozták meg in vitro vizsgálatok során. Legaktívabb vegyületnek az *S*-sorozatbeli 4-klórfenil-szubsztituált heterociklus bizonyult (1. ábra).⁷

1. ábra

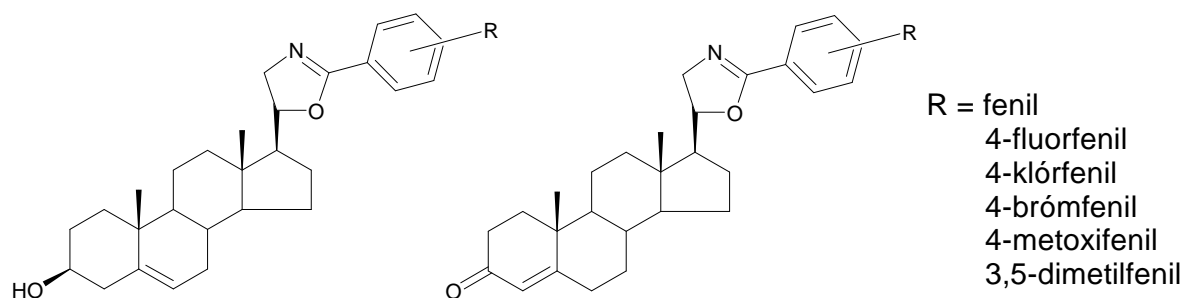
A korábban előállított 20,21-dihidroxi-származékot két irányban alakítottuk tovább. Egyrészt Appel-reakcióval hidroxil→klór cserét hajtottunk végre a 21-es, primer hidroxilcsoporton, majd a szabadon maradt 20-as hidroxilfunkció felhasználásával fenilizocianáttal, valamint szubsztituált fenilizocianátokkal karbamidsav-észtereket képeztünk. Ezek lúgos közegű szolvólízise készségesen szolgáltatja az előállítani kívánt 17 β -(*N*-(szubszt.)fenil-2'-oxazolidon-4'-il)-5-androszténeket, melyek Oppenauer-oxidációja a megfelelő androszt-4-én-3-onokhoz vezetett. A másik reakciót szerint a 21-hidroxi-20-ke-ton rendszerből fenilizocianáttal karbamidsav-észtert képeztünk. A ketocsoport redukcióját tozilezés követte. A karbamát-tozilát intramolekuláris gyűrűzárása a 17 β -(*N*-fenil-2'-oxazolidon-5'-il)-5-androsztént eredményezte (2. ábra).¹⁵

2. ábra

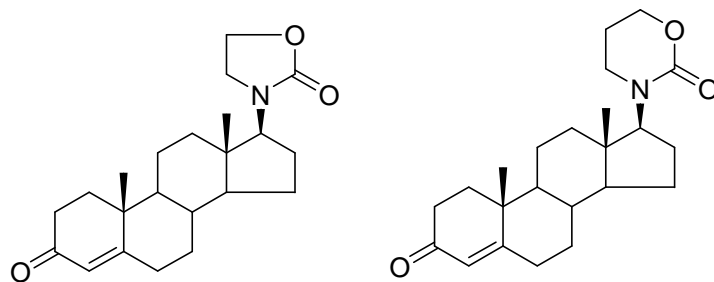
A 3 β -acetoxipregn-5-én-20-onból kiindulva többlépéses reakciót során előállítottuk a 21-azidoszteroidot, melyet a *Schmidt* reakció kísérleti körülményei között különbözőképpen szubsztituált aldehidekkel reagáltattunk. A folyamat eredményeként C-3-as pozícióban védett, C-17-es helyzetben oxazolin-gyűrűt tartalmazó szteroidokat kaptunk. Ezután lúgos körülmények közt végzett hidrolízissal eltávolítottuk az acetyl védőcsoportot, majd a termékeket *Oppenauer* oxidációnak vetettük alá, amely átalakítás a kívánt Δ^4 -3-ketoszteroidokat szolgáltatja (3. ábra).

Hatástani eredmények: Az *N*-aril-szubsztituált 17 β -(-2'-oxazolidon-4'-il) származékok, kibővítve az *N*-szubsztituátlan vegyülettel C_{17,20}-liáz, a Δ^5 ,3-hidroxi sorban Δ^5 -3 β -HSD, míg a megfelelő Δ^4 ,3-keto-analagonok 5 α -reduktáz gátlás vizsgálatra kerültek. A szteroidok gátolják az enzimek működését, kiugró hatást az 5 α -reduktáz type 2 enzimen a 4-brómfenil és a szubsztituátlan termék mutatott (ez utóbbi IC₅₀ értéke 250 nM). Az eredményeket Szabó Nikolettát a 2009-es OTDK-n mutatta be.

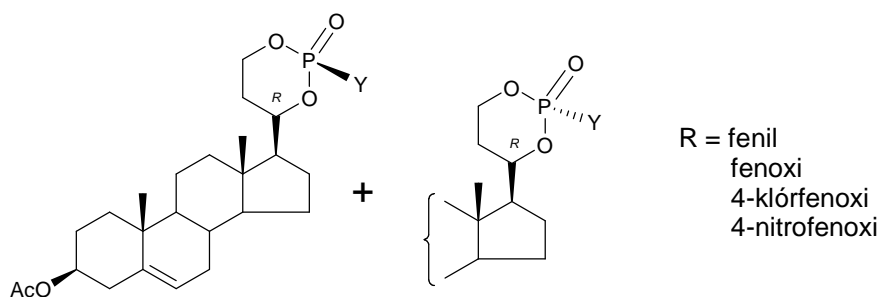
3. ábra

A szteránváz C₁₇-es atomjához szén-szén kötéssel kapcsolódó heterociklusok előállítása mellett a szén-nitrogén kötéssel kialakított öt- és hattagú heterociklusok előállítását is megvalósítottuk. A 3 β -acetoxiandroszt-5-én-17-on 1,2- és 1,3-aminoalkoholokkal készségesen vett részt Schiff-bázis képzési reakcióban, melyek redukciója a 17 β -(ω -hidroxialkil)-aminoszteroidokat eredményezte (4. ábra).

4. ábra

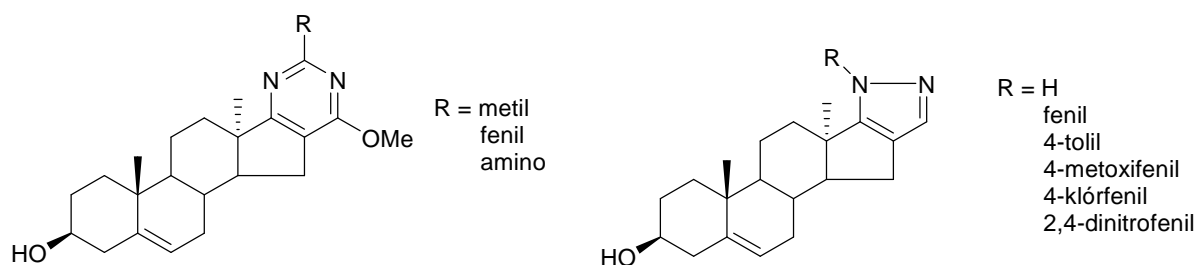
Az eredeti munkatervben nem szerepelt, de vizsgálatainkat a hattagú foszforheterociklusok szintézisére is kiterjesztettük. A megfelelő szteroid-diolokból kiindulva fenilfoszfonsav-dikloriddal, vagy aril-diklórfoszfátokkal P-heterociklusos androszt-5-én származékokat állítottunk elő, tanulmányoztuk a heterogűrű konformációját (5. ábra).¹³

5. ábra

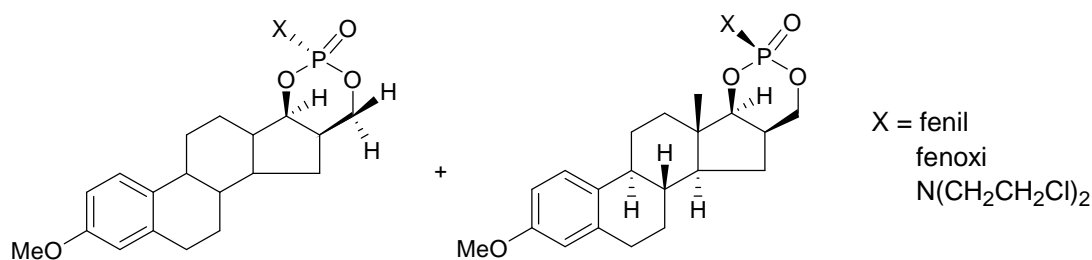
II. Kondenzált vázas heterociklusos vegyületek szintézise

A 13α -androszt-5-én sorban D-szekoszteroidot állítottunk elő.⁶ A 3β -hidroxi- 13α -androszt-5-én-17-on 16-ketén-ditioacetálja amidinnel, benzamidinnel vagy guanidinnel új pirimido-kondenzált szteroidokat eredményezett, míg a 3β -hidroxi-16-hidroximetilidén- 13α -androszt-5-én-17-on N,N' -dinukleofilekkel (hidrazin, (szubszt.) fenilhidrazinok) pirazolokat adott⁴ (6. ábra).

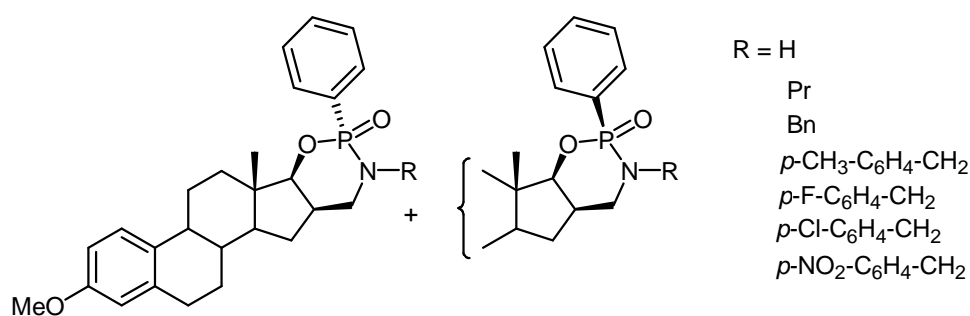
6. ábra

Folytatva a P-heterociklusok szintézisét, a D-gyűrűhöz kondenzált dioxafoszforinánokat állítottunk elő (7. ábra). A konformációanalízis során XRD-s és számítós kémiai módszereket is igénybe vettünk.¹⁰

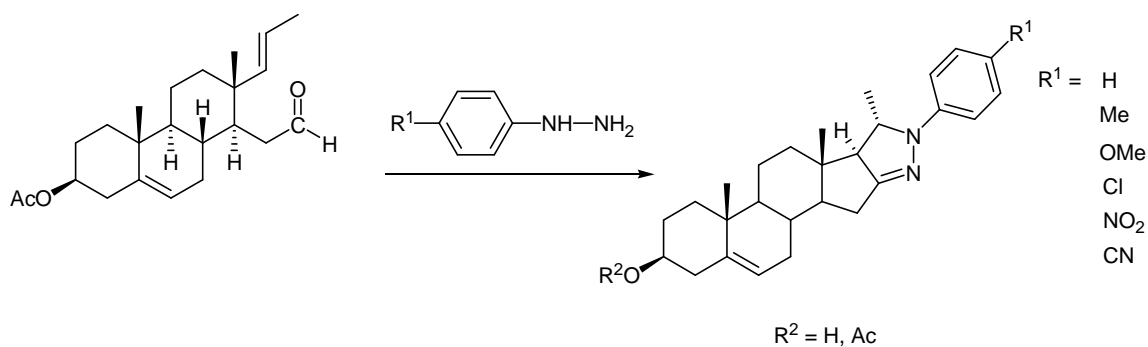
7. ábra

A szintéziseket és a konformációs vizsgálatokat kondenzált oxazafoszforinánokra is kiterjesztettük (8. ábra).¹¹

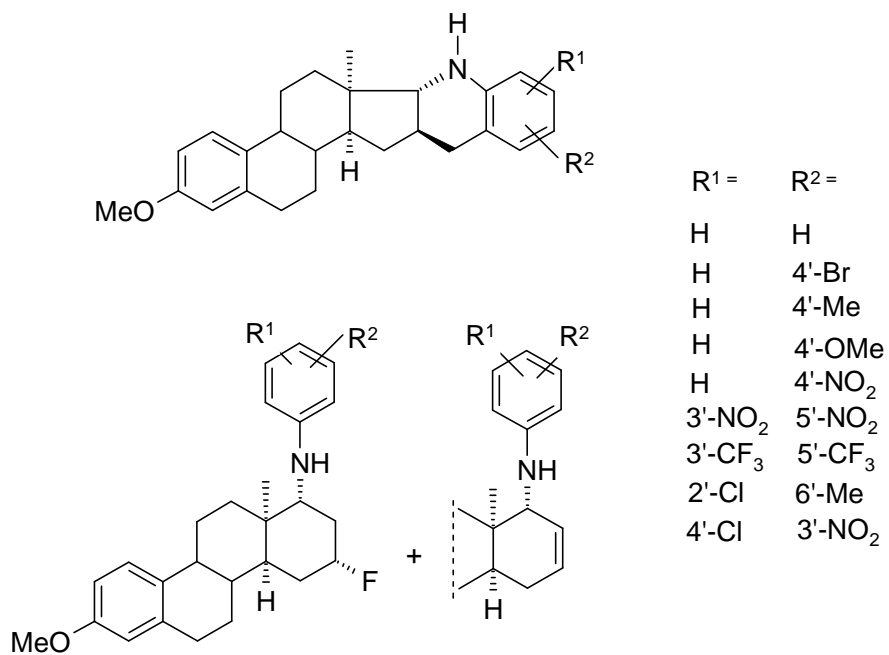
8. ábra

Egy pregnánvázis D-szekoaldehidből kiindulva, (szubszt.) fenilhidrazinokkal androsztenoarilpirazolinokat nyertünk (9. ábra).⁸ A pirazolinok proliferációgátló hatását három humán ráksejtvonalon vizsgáltuk. A 4-metoxifenil-származék a ciszplatinnal is hatékonyabb citotoxicitást mutatott. Javaslatot tettünk a szintézisút mechanizmusára is.¹⁶

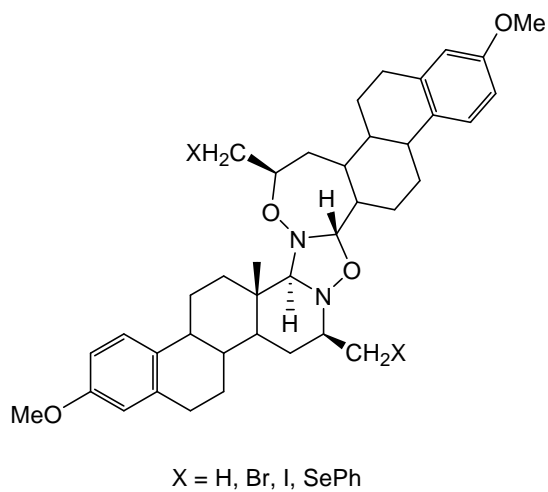
9. ábra

A 13 α -sorbeli D-szekoösztroon-aldehidből kiindulva új tetrahydrokinolinokat és D-homosztteroidokat nyertünk, arilaminokkal történő kondenzációt követő gyűrűzárási folyamatokban (10. ábra).³

10. ábra

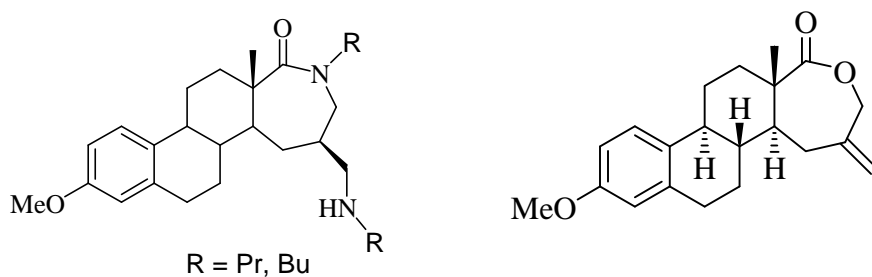
Szteroid- δ -alkenil-oximok és oxim-éterek elektrofil-indukálta gyűrűzárási folyamatai D-homoszteroidokat és bisz-szteroidokat (11. ábra) eredményeztek.

11. ábra

III. D-dihomoszteroidok szintézise

A természetes ösztrom sorban D-szekokarbonsavon keresztül D-dihomo-*aza*- and D-dihomo-*oxa*-szteroid származékokat állítottunk elő (12. ábra).¹

12. ábra

Valamennyi szerkezetvizsgálati problémát sikerült megoldanunk, elsősorban NMR-es, tömegspektrometriás és időnként röntgendiffrakciós^{2,3,10} módszereket használva. Közreműködtünk egy szteroidok derivatizálás nélküli MALDI TOF-os tömegspektrometriás módszer kidolgozásában is.¹⁴

Az eredeti közlemények mellett három összefoglaló cikket (a D-homoszteroidokról az Arkivocban¹², a hattagú P-heterociklusokról a Current Organic Chemistryben⁹ és a szteroid-hibridekről a Magyar Kémiai Folyóiratban⁵) is megjelentettünk a pályázat támogatásával.